

1973. הממצאים המטרידים שגילה כונסו ברבי־המכר טיור השבחים "ביישנות: איך נהפכה התנהגות נורמלית למחלה" (2007). הספר של ליינן עוסק בכניסתה של הביישנות (בעגה המקצועית – חרדה או פוביה חברתית, ובסך הכל שבע מחלות עם שמות דומים) למדרוך הפרעות הנפש בשנות השמונים. על הדרך הוא גם חושף את הקרביים המביכים למדי של הגוף הפסיכיאטרי החזק בעולם.

"אנשים רואים ב־DSM כתב קודש", אומר ליינן "לכל־ליסט", "אבל כשאתה מסתכל על המסמכים מאחורי הקלעים אתה נדהם: איך הדינאים הכאוטיים הללו יצרו טקסט שאנשים לוקחים ברצינות? גם האנשים שישבו בוועדה מודים שהם הסתמכו על מחקר צר מאוד ומבולגן. החל־טות התקבלו שם על סמך מי שצועק הכי חזק. הם פועלים כסודיות, ויושבים כמעט רק עם עצמם ואחרי שלוש שנים אומרים: 'טה רמו הזה'... זה כמעט סוריאליסטי. אם אתה חושב על זה יותר מדי אתה נעשה פרנואידי. אבל אני לא פרנואידי. אני פשוט חקרת את מה שקרה שם".

מה למשל קרה שם?

"בוועדת ה־DSM השלישי, למשל, כל האנשים היו מהגישה הניורופסיכיאטרית (שקר שרת את הבעיות הנפשיות הביולוגיה של המוח – ט"ש). זה בסדר, אבל לא היה שום איון עם גישות אחרות בפסיכיאטריה. רק אחרי ארבע שנים הם שמו לב לזה שהם לבד, ולקחו מיהוש מגישה פסיכואנליטית כעלה תאנה. הוא התפטר אחרי זמן קצר והסבירו: 'צפיתי מהצר בדינאים הללו, אם להכניס למדרוך את הפרד מלאכול לבר במס' עדות לא כללך את העניבה, והרגשתי כמו אלום בארץ הפלאות".

העדות של ריודיר שפר, פסיכיאטר בריטי שהשתתף בדינאי ה־DSM השלישי, דומות. "בישיבות האלה, של לכאורה מומחים ויועצים, אנשים היו קמים ויושבים חזיים וצועקים", אמר בראיון ל"ניו יורקר". "בוב רוברט ספיצר, יו"ר הוועדה (ראו) היה עסוק מדי בלהקליד הערות מכדי לנהל את השיחה בצורה מסודרת". לגבי האופן שבו התקבלו ההחלטות הסופיות אמר שפר: "בטח היו לו אילו קייטרינגים פנימיים, אבל אני לא ממש יודע מה הם היו".

כמה הפרעות אפשר להמציא בכלל

האח הגדול קובע מהם חיים נורמליים

אתו בוב ספיצר, שנחשב לאדריכל ה־DSM ולאחר הפסיכיאטרים המשפיעים במאה ה־20, הוא האיש שהפך את המדרוך לאימפריה. כשספיצר הוציאה לנהל את הוועדה ב־1974, ה־DSM היה חוברת של כמאה עמודים עם 182 הפרעות, שנמכרה בעיקר למוסדות בריאות גדולים. תחת ניהולו של ספיצר (שאגב, סבור שבאמצעות טיפול אפשר לשנות גם נטייה מינית) נהפך המדרוך לספר בן 900 עמודים עם כמעט 300 מחלות נפש, שנמכרו במאות מיליוני עותקים בכל העולם תמורת כ־90 דולר. "מרבית בייצור של 150 כותרות חדשות ב־24 שנים", מרגיש ליינן, "זה משהו שלא נראה מנתון ברפואה מאז שחר ההיסטוריה".

ספיצר, כמובן, לא עשה את כל זה לבד. הוא היה צריך רוח גבית – ורוח התקופה התאימה. הוא השכעים התאפינו בהגנתי עורך לורס ששלט או בפסיכולוגיה, הפסיכואנליזה הפרוידיאנית, לטובת חזרה לפסיכולוגיה ביולוגית. הריאקציה הגיעה לשיאה בשנות התשעים, כשפרווק נתפס בה כ'ניתוח קוסמטי קטן לנפש'. המהפך הצליח כל כך, שהיום קשה למצוא פסיכיאטר או פסיכולוג מיניסטרימי שמוזהו שהוא מוכיח עם פרודי בלי להתנצל על כך חמש פעמים. ספר שראה אור החורש, "מרשמים לנפש" מאת ג'ואל פרייס, טוען שהממסד הפסיכיאטרי כן כך מרוכז היום בתרופות עד שטיפול בריוור נהפך למתכון להתאבדות מקצועית. השפעתו של ה־DSM אינה נעצרת בקליניקה. לטענת רבים היא שולחת ורועות אל כל חלקי החברה המערבית

ויוצרת חברה הומוגנית וצפיתנית. "מתקפה על הגורמי ליות", קורא לוח ליינן, ומרחיב: "הגבולות של הנורמליות מצטמצמים הרבה מעבר למה שאנשים מתארים לעצמם. ה־DSM רומז כמה חברים רצוי שיהיו לך, באיזה חלק של העיר אתה אמור לעבוד, באיזה תדירות תעשה סקס ואפילו איזה סוג של סקס. הרעיון שלהם לגבי מה זה אדם או אורח הוא מאוד מנרמל ומאוד שמרני. זה מעין אה גדול".

איפה הגבול בין נורמלי לחופר

תלוי על מה חברת הביטוח מוכנה לסלם

המאמץ לכנס את כולם להגדרה צרה של נורמליות, אומר ליינן, לוקח תכונות שפעם נחשבו טבעיות וטבירות לחלוטין, והופך אותן לפתולוגיות. "תרבויות קודמות היו יותר סבלניות מאתנו לטווח של רגשות אנושיים ופחות פחדו מהם. יש כמה דוגמאות שחקרתי, למשל העובדה שביישנות נחשבה עד לפני כמה עשורים לתכונה טובה – או לפחות לא רעה – ונקשרה בצניעות ובהתבוננות עצמית. דוגמה נוספת היא המינוטרופים, שנהגו להתבודד כי נמאס להם מהחברה. מאז תקופת יוון ועד תחילת המאה ה־19 העריצו את המינוטרופים על היכולת המצפונית והכישרון שלהם לבקר את החברה ולראות אותה מנחוץ, הם שימשו מעין סמן אזהרה מפני טיפשות ושחיתות. זו היתה תפיסה מאוד פופולרית. היום קוראים לזה 'הפרעת אישיות נמנעת' ומטפלים בזה באמצעות כדורים. הצמצום של התכונות האנושיות לכדי כימיקלים במוח יוצר אפקט אדיר של השטחה".

על אף הביקורת החריפה, ליינן לא חושב שהכוונות של כתבי ה־DSM רעות או שהם מתכוונים להגיד שכולנו מטר רפים. העניין הוא שאופן הניטוח של המדרוך אינו מאפשר למצוא נורמליות בין הפרעות אישיות לבין סתם אישיות. "השפה שהם משתמשים בה היא כל כך יומיומית וההפרעות בה כל כך נפוצות – כמו רעד ביריים כשאתה כותב צ'ק או הימנעות משירותים ציבוריים – שאתה לא יכול להגביל את זה רק לאנשים שבאמת סובלים מהפרעה כרונית", הוא אומר, "בעדכון שיצא ב־1994 הם הוסיפו פחד מלרבי מול קהל או חשש להבין את עצמך בצביר לרשימת

לסבל, שלפני כן היה חסר משמעות. לחשוב שלא צריך לאבחן מקרים כאלה זה נאיבי ומסוכן".

כריסופר ליינן

"מדרוך ה־DSM רומז כמה חברים רצוי שיהיו לך, באיזה חלק של העיר אתה אמור לעבוד, באיזה תדירות תעשה סקס ואפילו איזה סוג של סקס. התפיסה שלהם מאוד מנרמלת ושמרנית. זה מעין אה גדול"

טייבן דיאמונד

"מדרוך ה־DSM דווקא מבחין בין סתם רגשות נורמליים לפתולוגיה, ואומר שפתולוגיה פוגמת בתפקוד היומיומי. מתן שם לתופעה הוא בעצם מתן משמעות לסבל, שלפני כן היה חסר משמעות"

הסימפטומים של החרדה החברתית. מי לא מרגיש ככה לפעמים? כך שיש פער מאוד מטריד בין מה שהם רואים כמשימה שלהם – לעזור לאנשים סובלים, רבר שאני תומך בו – לבין מה שקורה בפועל. חייבת להיות דרך להגדיר חולי נפש בלי לגרור איתם למטה חצי מהאובכליסיה".

התגובה לביקורת של ליינן עוברת כבר לרמה האישית. "לאנשים חסרי ניסיון קליני, כמו פרופ' ליינן, אין באמת הבנה ריאליסטית של מה זה 'נורמלי'", אומר ר"ר דיאמונד ל"כלכליסט". ה־DSM דווקא מבחין בין סתם רגשות נורמליים לפתולוגיה באמצעות קריטריון שאומר שפתולוגיה גישה נחשבת היומיומי. נכון, האבחון הפסיכיאטרי לא מושלם והוא רגיש למניפולציות, ובגלל הדרישות של חברות הביטוח הופיאל להוכיח שהטיפולם הכרחיים, המטפלים נאלצים להגישם באבחונים. אבל האם אלו שמתנגדים לדיאמונד הפסיכיאטר היו מעדיפים שאנשים שמוגדרים היום כסכיזופרניים היו נחשבים לאחוזי דיבוק שטני? זה היה המצב בעבר הלא מאור רחוק. אבחון המחלות הוא שלב ברך לטיפול. מתן שם לתופעה הוא בעצם מתן משמעות לסבל, שלפני כן היה חסר משמעות. לחשוב שלא צריך לאבחן מקרים כאלה זה נאיבי ומסוכן".

איך יוצרים מגיפה

קמפיין חזק לקהל יעד ענקי שווה 2 מיליארד דולר

דיאמונד מוכיח, כמעט בדרך אגב, את אחיותו של חבית הביטוח לאבחון היתר הפסיכיאטרי. בכך הוא חושף צלע אחת בשימוש הקודש של ה־DSM, תכונת הביטוח החברות הפרועות. חברות הביטוח דורשות אבחון DSM כדי להחזיר תוצאות, וחברות התרופות עטות על כל אבחנה חדשה כנש רים על גבלות בשדה פתוח. אחרי הכל, זה שוק אדיר שקשה להתעלם ממנו: ב־2005, יותר מ־67 מיליון אמריקאים נטלו תרופות אנטי־דיכאונות – כמעט חמישית מהמדינה. לפי מחקרים שונים מגלגל השוק העולמי 20–15 מיליארד דולר בשנה, 70% מהמחזור הזה הוא בארה"ב. בישראל מדברים מחקרים על כך שכ־10% מהאזרחים הבוגרים בולעים כדורים לאיזון מצב הרוח.

חברות מסחריות דוחפות תרופות פסיכיאטריות לא מודים. ליינן חוזר בספרו להתלהב, בשנות החמישים, אז שיווקת חברת מרק בהתלהבות סמי הרגעה. הגל הגדול האחרון בתחום החל בסוף שנות התשעים, כשחברת התרופות גלקסו־סמית־קליין ויהתה את הפוטנציאל שבשבע הפרעות ביישנות החדשות והתחילה לשווק מרפא לכך עיה: את סרוקסט (סקסיל), תרופה שיש לה תופעות לוואי מראיות. מיד אחרי שקיבלו את אישור ה־FDA הם כיסו אוטובוסים בחרבי ארצות הברית בפוסטרם שנושאים את הלוגו "ימיין שאתה אלרגי לאנשים", ותחתיו גבר נאה רגיש שגוהה בכוס התה שלו. "ההומנות אדירה", כתבו מנהלי החברה במסמך שליין מצטט, "כ־90 מיליון מבוגרים בצפון אמריקה ובאירופה סובלים מזה בכל רגע נתון".

האסטרטגיה עברה כמו קסם – ב־2001 סרוקסט היתה ה"רופה האנטי־דיכאונת הנמכרת ביותר בארה"ב (יותר מפרדוקס), עם הכנסה שנתי של יותר מ־2 מיליארד דולר וכ־5,000 חולים חדשים מדי יום. המניה של גלקסו־סמית־קליין הרקיעה לשחקים. "לפני שמונה שנים נהפכו החרדה החברתית ודומר תיה לדיאגנוזה השלישית בחקפה, אחרי דיכאון ואלכוהוליזם", אומר ליינן, "זה הישג אדיר, בהתחשב בעובדה שזו הפרעה שכיחה כלל לא היתה קיימת לפני סוף שנות השמונים".

מה עושות חברות התרופות

מסכה של ניגודי עניינים ותופעות לוואי

הקשר עם חברות התרופות מתחיל הרבה לפני הקמפיין. מאמר שהתפרסם לאחרונה בכתב העת Psychiatric Times מצביע על הבעייתיות בכך ששני שלישים מ־27 החברים בוועדת ה־DSM עבדו בעבר באופן ישיר עם חברות תרופות. "לעתים קרובות הפסיכיאטרים בוועדה מרגישים מחויבים לחברות התרופות, מתוקף מימון המחקרים שלהם ומשום שהן המקור החלק גדול ממשכורותיהם", מרחיב ליינן, "כך שהם לא יגשבו את היר שמאכילה אותם. בפסיכיאטריה אין כמעט מצב של חוסר ניגוד אינטרסים. רוב הפסיכיאטרים שעוסקים במחקר מקבלים את הכסף שלהם מחברות התרופות. למעשה, כששאלתי את החוקרים מה באוניברסיטה שעוררו לי בכתיבת הספר איך אני יכול להודות להם, הם אמרו 'רק את תוכיר את השם שלנו בשום מקום, אנהגו ציריכים להמשיך לעבוד עם החברות האלה'".

מכיוון שחברות התרופות הן לרוב אלו שמממנות את המחקרים, גם הן יכולות להעלות את קרנם של המוצרים שלהן ולגשש תוצאות שליליות. מאמר שפורסם לאחרונה ב"ניו אינגלנד ז'ורנל אוף מדיסין", מכתיבי העת המובילים לרפואה בעולם, תומך בטענה הזו. לפי המאמר, 31% מתרופות המחקרים על תרופות אנטי־דיכאונות אינם מגייסים ליהודות להם, הם אמרו 'רק את תוכיר את השם שלנו בשום מקום, אנהגו ציריכים להמשיך לעבוד עם החברות האלה'".

ובכל זאת, בשנים האחרונות המגמה משתנה, כפי שהוכיח מקרה הסרוקסט. תופעות הלוואי שהחברה טרחה להצניע הגיעו לכותרות ראשיות, וב־2004 נחבצה גלקסו־סמית־קליין על הונאת הציבור: התביעה הסתיימה בסדר שבו שילמה החברה 900 אלף דולר (שבריר מהרווחים שלה על התרופה). החברה גם נאלצה להודות בפומבי שהכרוכים הנחמדים שלה, שנמכרו לאמריקאים כמו רונאטס טריים, עשויים לגרום לחרדה, כאבי ראש, רעד, בלבול, שלשול, בחילה, הקאה והזעה ולפעמים אפילו להיחיות קשות ותודרמת, אה, כן – וכמו יתר הכדורים אנטי־דיכאונתיים שמעלים את רמת הסרטונין (כולל פרוקס וציפלקס), הסרוקסט עשוי להוביל למחשבות אובדניות. כך שעתים לא רחוקות, לצד ההקלה שמגיעות התרופות, גומעין גם עוליה על התועלת. עכשיו, כשתופעות הלוואי של התרופות האנטי־דיכאונות יצאו מהארון וכשרבות מהן סיימו את תפקודן הפטנט שלהן, ליינן חושש שחברות התרופות התחילו לדחוף לכיוון אבחונים שדורשים תרופות אנטי־פסיכוטיות ("אבל אני עוד לא יכול להוכיח את זה", הוא מודה).

במקביל, ייחלה להיות שכל הנכמניה הפסיכיאטרית רועדת, הגישה הביורפסיכיאטרית נכנסת לתקופת הדומיננטים שלה. "מחקרים חדשים מראים שההסברים הקשורים את התרופות לסרטונין במוח פשוט לא נכונים – יש הרבה דיכאונות עם סרטונין גבוה ואנשים עם סרטונין נמוך שלא סובלים מדיכאון", אומר ליינן, ובעניין זה אפי' לו דיאמונד מסכים: "מצער שהפסיכיאטריה נפרת לגישה ממוכרת, שרוחה את כל הסברים בחוסר איון כימי שאפשר לאזן באמצעות תרופות. יש הרבה תיאוריות שמסבירות כסיופרינה, חרדה, דיכאון ועוד, אבל אף אחת מהן לא הוכחה באופן הר'שמעיי".

"בעולם האקדמי נגמר הרומן עם התרופות", טוען ליינן לסיכום, "זה פשוט לא מוכיח את עצמו מדעית. חבל שת'רבות עדיין לא מבינים את זה".

מתבונן על העולם החדש

שיזף רפאלי

מלחמות ממריצות

אינן ויכות. מן המפורסמות היא שהכלכלה מקבלת זריקת עירוד כשמתקדמים ענפי קונפליקט. גם המדע והטכנולוגיה מתעוררים כשמנשבות רוחות מלחמה. אין כנראה כמו צליל צחצוח חרות כדי לעורר את מיצי היצירתיות והחדשנות, וגם כדי לפתוח את הארנקים להשקעה ופיתוח. אבל האם זה אומר שמבחינה אבולוציונית מלחמה היא חלק טבעי מן הקיום האנושי? האם מוסר ההשכל הוא שאכן לנצח נאכל חרבי?

יותר ודומנות להודות איתו. תקשורת שכזאת מפחיתה את סיכויי ההתלקחות וההידרדרות לאלימות. בשל כל הסיבות האלה, יש מספר גדול של אופטימיסטים, המשיבים בש' לילה על השאלה אם התוקפנות טבועה בג'נ'א האנושי. פרופ' סטיבן פינקר הוא אחד הדוברים הרחוקים של האופטימיות החרישה הזו. פינקר, מגדולי הפסיכולוגים החיים היום, חוקר הקוגניציה של ימינו, התפי' רסם בעבודות המחקר שלו הקושרות בין פסיכולוגיה לביולוגיה. בסדרת מאמרים שהוציאה הוא פרס את נבואת הנחמה שלו, שלפיה הצטמצמות האלימות היא עובדה. הרצאה מרתקת שנתן בעניין זה

היתה הכלל ולא היוצא ממנו. מאריך, מוכרות גם לא מעט תקופות, הורמנויות ותרבויות שבהן באמת "לא ידע גוי אל גוי חרב, ולא ידעו עוד מלחמה". אז מהו הסוד המבדיל בין התקופות והתרבויות? אמנם אנו נלחמים זה בזה משחר ההיסטוריה, אבל המצב של משאבי טבע נרורים, על כבוד, על חסון של נשים ועל תפיסות מטפיויות ודתיות, אבל מתברר שתרבויות יכולות גם למצוא דרכים גוה פסיק להילחם, לפחות לתקופה מסוימת. חוקרים רבים מחפשים את הדרך לומר שהפנייה לכוה איננה צרובה בבני אדם

יש פילוסופים שחושבים בדיוק כך. "מלחמות הן הנותנות את הטעם והמי' שמעות לחיים", טוענים לא מעט אק' ויסטנציאליסטים. אני לא בטוח שאני מסכים, אף שבינתיים ההיסטוריה אכן עומדת לצדם של הפסימיסטים. במבט לאחור, לנצח אכלנו חרב. אפילו חסידי השלום הגלחבים ביותר משגנים לעצמם ש"הרוצה בשלום ייכון למלחמה". נשיא ארצות הברית, ורודו ווילסון, שימש פה לאופטימיים כשהגדיר את מלחמת העיר' לם הראשונה "מלחמה שתסיים את כל המלחמות". המשורר ג'ורג' סאנטיאנה

חוקרים מבקשים לטעון כי הפנייה לכוה אינה צרובה בבני אדם באופן גנטי. האם יש אם כן סיכוי למירוץ של שלום שיחליף את המירוץ החימוש?

צילום: שאטרסטוק

נקט עמדה פילוסופית אחרת, קצת יותר צינית, כשביטל את נבואתו של ווילסון והפסיד: "היחידים שראו את סופן של מלחמות הם ההרוגים בהן". קל מאוד להיגרר לתפיסת עולם פסימית בשאלה הזאת. בוגרי המאה ה־20 החוויה בום משתכנעים בקלות שמלחמה ואגרסיה הן דבר טבעי, אבולוציוני. רבים אף מוצאים בכך היגיון דרמטיניסטי: מלחמה זה טוב. לא רק שהיא מביאה לה' תקדמות כלכלית ואינטלקטואלית, אלא שבין יתרונותיה אפשר, לדבריהם, למ' נות גם את העובדה שהיא מחשלת, ער' קרת מקובנת את החלשים, מתנגלות את החזקים ומטייבת את המין האנושי. אבל האם הביולוגיה מסכימה עם ההיסטוריה בנקודה הזו? האם אגרסיביות, אלימות ומלחמה הם באמת צו טבע בלתי נמנע?

באופן גנטי, ולתת תשובות מעוררות יותר ופשיסטיות פחות. כמה מהם מא' מינים שהאבולוציה מובילה אותנו עם השנים להתנהגות פחות אלימה ולמצוא יותר פתרונות במקום העמקתם של קי' נפליקטים. האם יש אם כן סיכוי למירוץ של שלום שיחליף את מירוץ החימוש, או שרק את דבר טבעי, אבולוציוני. רבים אף מוצאים בכך היגיון דרמטיניסטי: מלחמה זה טוב. לא רק שהיא מביאה לה' תקדמות כלכלית ואינטלקטואלית, אלא שבין יתרונותיה אפשר, לדבריהם, למ' נות גם את העובדה שהיא מחשלת, ער' קרת מקובנת את החלשים, מתנגלות את החזקים ומטייבת את המין האנושי. אבל האם הביולוגיה מסכימה עם ההיסטוריה בנקודה הזו? האם אגרסיביות, אלימות ומלחמה הם באמת צו טבע בלתי נמנע?

פרופ' שיזף רפאלי הוא ראש בית הספר לניהול והמרכז לחקר חברת המידע באוניברסיטת חיפה. sheizaf.rafaeli.net